

Barns medvirkning i forskning om barns levekår¹

Per Olav Tiller

Floraen av honnørord som ”medvirkning”, ”deltakelse” ”medbestemmelse” osv., kan velvillig tolkes som uttrykk for innsikt i at slike demokratiske fenomener er nødvendig for god planlegging. Effektiv gjennomføring og vellykket resultat av planlegging forutsetter at de menneskene det planlegges for selv er med i prosessen. Ett ideal – som svært sjelden blir realisert – er f.eks. at beboerne av et boligområde skal kunne være med på utformingen av det. At dette kan føre til konflikter mellom motstridende interesser blant beboerne selv forhindrer ikke at prinsippet er riktig (det kan også tenkes at en avklaring av slike konflikter forut for innflyttingen er bedre enn å bli konfrontert med dem når situasjonen har ”låst seg”).

Hvordan er mulighetene for å gjennomføre dette idealet når det gjelder barn, f.eks. i forbindelse med de kommunale ”barneplaner” som etter hvert begynner å komme? Har barn tilstrekkelig og relevant kompetanse og kunnskap i slike sammenhenger? Bør de kunne ha noen avgjørende innflytelse på miljøutforminger eller sosiale forhold eller på andre saker som er viktige for dem?

I dette tidsskriftet er det naturlig å ta opp spørsmålet om barns deltakelse i forskning. For den beste planlegging er utvilsomt den som kan bygge på undersøkelser. I begge tilfelle dreier det seg om barn som sakkyndige, deres evner til observasjon, iaktakelse. Det blir samtidig et

---

¹ Artikkelen er et gjenoptrykk av en artikkel med samme tittel som ble trykt i *Barn* nr. 2 1983. Det kun foretatt mindre lay-out-messige tilpasninger i standarden for dagens *Barn*.

spørsmål om deres mulighet til objektiv, uforfalsket gjengivelse av sin erfaring og opplevelse.

Men valget av barn som medarbeidere og informanter i forskningen kan også begrunnes ved betraktninger over barneforskningens egentlige tema og målsetning på et overordnet plan.

Ved valg av tema for en undersøkelse foretar forskeren på samme tid et verdivalg. Litt høytidelig sagt innebærer en undersøkelse eller et forskningsprosjekt en programerklæring (dette er noe annet enn den i våre dager nesten obligatoriske lille tilføyelsen til søknader om forskningspenger om prosjektets praktiske betydning eller anvendte verdi). Jeg tenker på det verdivalg som ligger i utformingen av selve temaet for et prosjekt.

Og enda mer tenker jeg på det prinsipielle som ligger i valget av metoder og undersøkelsesteknikker. Ideelt sett bør det være slik at metodene ikke bare unngår å stå i motsetning til de mål og verdier som temaet signaliserer eller bærer budskap om: Selve fremgangsmåten, undersøkelsesteknikkene, bør ved sin anvendelse, ved det at de blir brukt, både innebære en ”programerklæring” og et bidrag til den måloppnåelse forskeren går inn for.

I det videste og mest ærgjerrige perspektiv kan en forsøksvis sette opp som målsetning for all forskning om barn prinsippet om ”barnets emansipasjon”. Begrepet emansipasjon er opprinnelig nettopp knyttet til barnets stilling. Emansipasjon – forteller historikerne – var en skikk hos oldtidens romere som gikk ut på at et *barn* ble stilt fram i Forum og erklært å være likeverdig borger av samfunnet. (Til vilkårene for dette hørte den forutsetning at barnet ikke protesterte. Det kunne med andre ord frabe seg denne likestillingen. På den måten kunne emansipasjonen til dels sies å være barnets eget verk.) Hittil har vi stort sett forbundet emansipasjon med kvinnens stilling. Vi har enda ikke kommet til barnet. Som fremhevet av Dagny Kaul på seminaret om forskning om barn og kultur ved Senter for barneforskning, er tiden kommet til likestilling på tvers av alder etter at vi har lansert prinsippet om likestilling på tvers av rase, kjønn, nasjon, osv.

Når jeg bruker ordet emansipasjon som et overordnet mål for barneforskningen, er det egentlig framveksten av *barndommen* som et legitimt og likeverdig forskningsfelt jeg tenker på. Barndommens historie har først i de senere år vekket historikernes interesse som et hittil ukjent og forsømt, et *glemt* område. Barndommens særegne kultur, livskvalitet, opplevelsesform og menneskelige nettverk må være et felt for studium i sin egen rett.

For forskning om barn kan naturligvis tjene mange andre formål enn barnets og barndommens emansipasjon. Barn er i stor utstrekning gjort til

gjenstand for undersøkelser med helt andre formål, f.eks. likestilling mellom kjønnene, økt produktivitet, utvikling av massemedia, markedsføring eller reklame og mye annet. Det vil si at i mange undersøkelser som omfatter barn ved at barn er *objekt* for studium, kan en ikke si at barna er forskningens egentlige ”målgruppe” eller ”interessent”. På den annen side er det også svært mye forskning som *har* barn som målgruppe, og som er ment å tjene barns interesser, som overhodet ikke inkluderer barn i selve forskningsprosessen. Dette kan være fullt legitime og helt viktige forskningsoppgaver. Men i mange tilfelle har mangelen på barns medvirkning sammenheng med det synet at barn savner relevant kunnskap om eget anliggende, og i tillegg at de mangler evne til objektivitet, at de misforstår, feiltolker, projiserer osv. En går kanskje ut fra at slike trekk er særlig vanlige hos barn, til tross for at slike trekk som projeksjon, fortrengning, rasjonalisering, idealisering osv. i første rekke er avdekket og klarlagt hos voksne individer. Men bruken av barn i forskning krever selvsagt innsikt i det særegne ved barns opplevelses- og uttrykksform på ulike utviklingsstrinn. M.a.o. psykologisk kunnskap er en nødvendig bestanddel av slik forskning som sikter mot barns medarbeiderskap. I alle fall er det nødvendig å ha klart for seg ett overordnet trekk ved barn som livsfase og utviklingstrinn. Dette er barnets særlige avhengighet av andre mennesker. Dette vil bl.a. si at barns utvikling alltid skjer i en sosial sammenheng og bare kan forstås ut fra denne. All forskning om barn blir etter dette samtidig et studium av barns sosiale miljø. Barnets avhengighet innebærer bl.a. at det selv i liten grad er i stand til å ”hente inn” de miljøkvaliteter som er avgjørende for dets utvikling. Skjønt deres kløkt også på dette område kan være større enn vi tenker oss, blir det voksnes ansvar å bringe disse elementene *til* barn, bringe dem inn i deres nære miljø. Derfor er i særlig grad nærmiljøets kvaliteter vesentlige for barns levekår, og det sentrale i disse kvalitetene er andre mennesker og deres forhold til barnet, eller barnets forhold til dem. Forskning om barns liv må derfor først og fremst bli undersøkelser av slike forhold, av barns sosiale relasjoner.

Velferd oppfattes i vårt samfunn oftest som noe som kan måles og vurderes på individuelt plan. Samfunnets velferdsnivå blir etter dette summen av enkeltmenneskenes levestandard. Når slike trekk som individets forhold til andre mennesker og kvaliteten av disse bringes inn, snakker en heller om forskning om ”livskvaliteten. Men forskning om barns velferd vil måtte være et studium av barndommens livskvaliteter, fordi det er meningsløst å tenke seg barns velferd uavhengig av sosiale relasjoner.

Og det er arten og kvaliteten av sosiale relasjoner som enten i seg selv *er* eller utgjør grunnlaget for barns velferd.

En del spredte erfaringer fra INAS-prosjektet ”Sosial endring og oppvekstmiljø” kan brukes til illustrasjon av resonnementene ovenfor. I dette prosjektet ble vel 200 åtteåringer i 27 skolekretser i 24 kommuner, fordelt på landsdeler, næringsgrupper og mobilitetsforhold (flyttemønster) brukt som informanter. På hvert av stedene ble det tilfeldig trukket ut 10 elever i annen klasse. Der det var færre enn 10 elever ble alle med. Der det var fler enn én annenklasse, ble bare én trukket ut. Det var like mange piker som gutter blant informantene. Disse barna var prosjektets informanter, ”nøkkelpersonene” som skulle gi oss et bilde av åtteåringers miljø og sosiale forhold.

Metodene som ble brukt var for det første et strukturert intervju i form av en lek eller et spill. Et stort utvalg bokser med forenklede tegninger av personer i ulike aldre og av begge kjønn ble stilt opp på et bord, og barnet ble forklart at disse skulle forestille venner, familie, slektninger, naboer – kort sagt alle som barnet kjente – og at en av dem var barnet selv. Boksene har en spalte i lokket til å putte små brikker ned i. Brikkene er nummerert og hvert nummer svarer til et spørsmål som barnet besvarer ved å putte brikken der den hører hjemme. Spørsmålene dreide seg om fem hovedområder av funksjoner eller relasjoner: Omsorg, kontroll, modell eller forbilde, vennskap og samarbeid eller fortrolighet. Hensikten med denne metoden var å kartlegge hvordan de ulike funksjonene fordelte seg på ulike personer i barnets miljø.

Var nå denne fordelingen av funksjoner – slik barnet rapporterte den – ulik i de ulike typer av områder? Var det forskjell mellom f.eks. stabile områder og tilflytningsområder med hensyn til *hvilke* personer barnet har vennsforhold til? Eller hvilke som ivaretar omsorgsoppgavene overfor barnet? Eller hvem som er den viktigste utøver av sosial kontroll, osv.?

Før jeg prøver å besvare disse spørsmålene direkte, skal vi gå tilbake til problemet med brukbarheten av barn som informanter om sitt sosiale miljø. Er det grunn til å tro at barna gir et riktig bilde av forholdene? Da kan vi først se litt på hva vi vet på forhånd. Vi vet at mobiliteten – flytting – ikke gjelder alle aldersgrupper i samme grad. Tilflytningsområdene er f.eks. dominert av forekomsten av unge barnefamilier, mens de eldre menneskene oftest blir igjen i fraflyttingsområdene. En annen ting vi vet på forhånd er at de stabile områdene — som altså ikke er så utsatt for en aldersmessig skjev utflytting – eller innflytting – i større grad enn de andre områdene har alle aldersgrupper representert.

Og etter hva barn forteller oss i dette intervjuet er det nettopp barn i de stabile områdene som oftest har et aldersmessig heterogent – dvs. mangfoldig – ”nettverk”. Størst ”homogenitet” – ensidighet – i nettverket finner vi etter hva barna forteller i de nye boligområder, dvs. i tilflytningskretser og ved turbulens, dvs. steder med særlig stor ustabilitet. De stabile kretsene finner vi oftest på landsbygda. Vi vet fra flere tidligere undersøkelser at landbefolkningen er mer preget av tradisjonell rolledeling mellom foreldrene. Og barna forteller oss det samme.

Det er altså bra samsvar mellom hva barn forteller og det vi vet fra andre kilder. Når dette er fastslått, kan vi gå over til å spørre om hvilke trekk som ellers kjennetegner barns miljø i de ulike typene av områder. Kan vi si noe om de kvalitetsmessige sidene av de oppvekstvilkår som de ulike stedene byr barna?

Metoden ga barnet full frihet til å velge mellom personer av samme eller motsatt kjønn, i ulike aldre, i ulik grad av tilknytning ved naboskap, slekt, familie osv. Det *generelle* mønster som kom fram for alle gruppene i utvalget var at *kjernefamilien* i høy grad dominerte arenaen av relasjoner og funksjoner. Men både for gutter og piker utgjør kjernefamilien en større andel av ”persongalleriet” i *stabile* områder enn i de andre. For begge kjønn er det også storbybarna som viser lavest innslag av kjernefamilie, med barn i turbulente områder på annen plass. Når det gjelder den relative betydning av kjernefamilien i forhold til venner, samt trekk ved funksjonsfordelingen innenfor familien, antyder gruppeforskjellene som nevnt en særlig sterk ”tradisjonisme” i stabile områder. Motpolen er for alle trekk turbulens – ekstremt høy mobilitet – for pikenes vedkommende, for guttenes dels fraflytting, dels storby.

Resultatene bekrefter generelt at det er systematiske forskjeller mellom lokalsamfunnstypene når det gjelder hvilke kategorier av personer som utgjør det nærmeste kontaktnett og hvordan funksjonene er fordelt mellom dem. De styrker den grunnleggende teori at mobilitetstrekk spiller en rolle for barns oppvekstmiljø.

Ett kjennetegn ved nettverk som har vært sentralt i diskusjonen om nettverk og sosialisering eller sosial utvikling hos barn, er multipleksitet kontra unipleksitet. Multiplekse forhold er også blitt kalt flertrådede relasjoner. Det som menes med unipleksitet er om forholdet til andre mennesker er preget av ensidighet – f.eks. om et vennskapsforhold *bare* representerer vennskap og ingen andre funksjoner, om agenter for sosial kontroll bare utøver kontroll og ikke har andre forhold til mottakeren samtidig. Hvis vi tenker på sosial læring hos barn, er det blitt hevdet at multiplekse

forhold – dvs. forhold basert på flere funksjoner samtidig – skulle være gunstigere. For å forenkle det grovt, kan vi si at en kan tenke seg at sosial læring basert på multiplekse forhold er mer ”økonomisk”, det trengs færre personer eller kontakter for å tilegne seg flere roller. Flere forskere har vært opptatt av at sosial kontroll er mer effektiv der den ikke er så spesialisert, dvs. der den ledsages også av andre funksjoner eller forhold.

Vår analyse så derfor på spørsmålet om ensidighet eller flersidighet i forhold til de personene barnet oppgir. Det viser seg da at mødre har del i samtlige funksjoner for barn i alle utvalgene. De fleste utvalgene har også far representert i alle funksjonsområder. For hele kontaktnettet er slike multiplekse mangesidige forhold minst vanlig i nettverkene i turbulente strøk, og det gjelder både gutter og piker. Flest multiplekse relasjoner ser vi hos gutter i stabile områder, og hos piker i fraflyttingsstrøk, dernest i stabile områder og i storby.

For de fleste av de undersøkte trekk vedkommende danner ekstrem ustabilitet (turbulens) og stabilitet sterkest kontrast. Men det er grunn til å minne om at de sammenlikninger vi har gjort langt fra er uttømmende. På andre felter kan det tenkes å være viktige særtrekk ved f.eks. fraflyttingsstrøk som vi har oversett.

De resultatene som er referert hittil har alle kommet fram ved en analyse av barnas svar på det strukturerte ”lekeintervjuet”. Men i tilknytning til dette brukte vi også et åpent intervju – nærmest i samtaleform – med barna. Her hadde vi med spørsmål om lek og lekeaktiviteter, om skoleleven, om lærere og skole, om plikter i hjemmet, om framtidsplaner osv. Og dette åpne intervjuet ga en god del viktige informasjoner i tillegg til den strengere kartlegging av fordeling av det snevre utvalg av funksjoner og forhold som lekeintervjuet tok sikte på. Og i dette åpne intervjuet er det at de kvalitative miljøegenskapene særlig kommer fram. Her gjorde vi først og fremst den erfaring at hvert sted, hvert lokalsamfunn, er unikt, make-løst, enestående. Det utgjør et totalt mønster – en ”gestalt” – der vi bare kan forstå detaljene ut fra helheten – og omvendt. Og det er her at barn-dommens ”livskvalitet” særlig avdekkes.

Jeg har – i forbindelse med visse trekk ved det sosiale nettverket – nevnt ulikhetene mellom miljøene når det gjelder mangfold og kompleksitet i de sosiale relasjonene, i forholdet til viktige kontaktpersoner i barnets verden. Det åpne intervjuet ga innsikt i at også det fysisk-materielle miljø kan være mer eller mindre ensidig eller mangfoldig, komplekst eller segmentert, oppdelt i spesialiserte ”arenaer”. Og det er det ”åpne” intervjuet som særlig gir oss et bilde av barns deltakelse eller isolasjon, integrasjon

eller utelukkelse, av *meningen* eller meningsløsheten for barnet av dets situasjon.

Innledningsvis ble det understreket at barns levekår i høy grad er et spørsmål om arten av deres sosiale relasjoner, deres forhold til andre mennesker. Samtidig vet vi at det fysisk-materielle miljø dels skapes av og dels setter vilkårene for slike forhold. I det friere, ustrukturerte intervjuet med barna kom dette sterkt fram – slike opphold i barns "territorium" gir et særlig gunstig utgangspunkt for forståelsen av hva som er *deres* "levetårskomponenter" og deres barndommens "livskvalitet". ("Levetårskomponenter" ser stort sett ut til å være definert av personer som disponerer visse bestanddeler av "det gode liv" og som har strevet svært for å oppnå dem. Hvis de ikke var vanskelig oppnåelige, dvs. hvis ikke mengden var begrenset, slik at kaken måtte deles, hvordan kunne en måle verdiene, vite at den ene har det bedre enn den andre?)

To av spørsmålene i intervjuet ga interessante reaksjoner. Det ene var spørsmålet om hva som er finest, best ved det stedet du bor på. Det andre var spørsmålet om hva som var verst, dumpest, ved det. En gutt i et lite lokalsamfunn i periferien svarte raskt at det verste ved stedet var "at han Jens ikke kunne løpe". (Jens satt i rullestol.) Jens og hans aktivitet og tilstand var altså en egenskap ved *stedet*. Kan ikke barn skjelve mellom steder og mennesker? En jente, på en helt annen kant av landet, forteller at det fineste med stedet er bratte bakker en kan ake og skli i. Det verste ved stedet – noe hun ble spurt om mye senere – var at det var så bratte bakker, tunge å gå opp. Har ikke barn lært at en ting er et gode eller et onde? Mye tyder på at det er vanskelig for barn å skjelve mellom et steds fysiske og sosiale kvaliteter. "Hvem leker du mest med? spurte vi. "Kristian". "Hvem er Kristian, da?" "Først må eg over vegen, så opp eit jorde, så over eit gjerde, så er det bortetter, så er det opp den bakken, og så ... der er han Kristian".

Vi har teoretisk funnet fram til at de fysisk-materielle forhold setter vilkår for de sosiale – for kontakt, samhandling og kommunikasjon. Barn forteller oss dette direkte, det er en selvsagt ting, noe de opplever og *vet*. Slike forhold kan ha en annen betydning enn vi tenker på: "Hva synes du om at du har så lang skoleveg at du må ta buss?" "Nei, eg tykkjer den er stutt. Den skulle vore lenger. Det pleier vera skøy".

La oss kort se på en del "levetårskomponenter" i forhold til barns verdier:

Levekårskomponentene arbeid, inntekt? ”Eg passar veslebror, han er heilt vill, eg får 5 kroner for det, men eg sa eg ikkje ville ha noko.” ”Er med i fjøset når dei skal mjølke, hjelper til å mjølke, oss har mjølkemaskin, har 20 kuer”. En gutt går med avis hver dag, bruker ½ time på ruta, passer ei nabo jente i 3–4 timer etterpå, går hjem og ser barne-TV, så tilbake til naboen og jobber i fjøset: ”Eg slutta kl. 9 å mjølke, so skal eg gi dei mjøl, so går eg heim og legg meg.” En annen: ”Æ har lommepeng nok. Æ tjene sjøl. På å pass ungan – og ægne lina.”

Levekårskomponent bolig? (Ofte målt som antall rom pr. person eller omvendt.) ”Det er så kjedelig, jeg får aldri ha noen inne hos meg.” Enebolig, plen, hage? ”Mor liker ikke så godt at jeg leker med barna som bor i blokkene. Men jeg synes de er *nokså* greie”. Forøvrig: Er det bedre for et barn å ha fem rom alene, enn å være sammen med fem barn på ett rom?

Utdanning? En lærer i Finnmark klaget over at det var så vanskelig å lære barna matematikk, ”men de flyr på kaia, skjærer torsketunger som de selger, da kan de prosentregning på fingrene.” Barn forstår altså tall på *sin* måte, ut fra den mening de har i en sammenheng. De er ille ute når det ikke er *lærerens* sammenheng. Slik også med barns øvrige ”objektivitet”. Det er nettopp objektrelaterte de er, de forteller om sin verden *slik de ser den*. Og barns adferd er bestemt av denne opplevelsen, og bare indirekte av vår tolkning av den. Det er hva barn ser, hører og sanser i det hele tatt som former deres personlighet. Deres ”rapporter” er mer preget av den umiddelbare sansing enn informasjonen fra voksne er.

En ting er barn i offentlig statistikk. Som f.eks. at det i Norge bor ca. 913 000 barn i alderen 0–14 år. 60 % av dem på landet og altså 40 % i byer, at det dør 100 fler gutter enn piker i alderen 0–4 år, at ca. 5 000 barn er barnevernets klienter. Eller at yngre familier med barn har et boligareal på gjennomsnittlig 22 kvadratmeter pr. person osv.

Tall av denne typen kan være svært nyttige også for planlegging av barns miljø og for bedring av oppvekstforhold. Men en annen like viktig kilde er å møte barn i deres eget miljø og på deres premisser. Dette kan være nødvendig hvis en virkelig ønsker barns deltakelse i planlegging og i tiltak til bedring av deres levekår. For slik deltakelse må også bety at barn får delta i å definere hva ”levestandard” skal bety, hva som er ”det gode liv”. Det er sannsynlig at slik kunnskap vil kunne skjerpe motsetningen mellom ulike interesser, mellom ulike verdier. I så fall bør disse motset-

ningene bringes fram på forhandlingsbordet. Emansipasjon skjer ikke uten konflikt.

Tidligere rapporter om prosjektet

- Per Miljeteig-Olssen. *Barns sosiale nettverk. Oppvekstmiljø og sosialisering*. Hovedoppgave. INAS. "Arbeidsrapport 1978." Nr. 28. 1977.
- Liv Mette Gulbrandsen Asmyhr. *En funksjonell analyse av barns sosiale relasjoner*. Hovedoppgave. INAS. "Arbeidsrapport 1978" Nr. 30. 1978.
- Ivar Frønes og Per Olav Tiller. *Sosial endring og oppvekstmiljø. Prosjektbeskrivelse*. Arbeidsrapport. INAS. "Arbeidsrapport 1976" Nr. 23. 1976.
- Tove Bastiansen. *En studie av to ulike oppvekstmiljøer med utgangspunkt i begrepene sosialt nettverk og virksomhet*. Hovedoppgave. INAS. 1979.
- Per Olav Tiller. *Barns sosiale landskap*. INAS. "INAS-rapport" Nr. 1980:1.
- Mette Asmyhr, Kirsten Benum og Per Miljeteig-Olssen. *Sosiale nettverk: Litteraturgjennomgang og diskusjon*. Notat. INAS. "INAS-notat." Nr. 1977:1.
- Jan Vidar Haukeland. *Ung i Fjelldal. Sosial differensiering blant unge i et jordbruksområde*. Magistergradsavhandling. INAS. 1979.
- Per Olav Tiller. "Norske Børn". *Freyr. Bunadrblad*. 1980.
- Per Olav Tiller. "Childhood and social change". *Research in Norway* 1978.
- Per Olav Tiller. "Problemer ved forskning om barns sosiale miljø" *Sosiologi idag*. 1979.
- Per Olav Tiller. "Vennskap hos barn." *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1982, bind 23, 5. 251–260.
- Per Olav Tiller m.fl. "Å vokse opp i Norge." Universitetsforlaget 1983.